

HƯỚNG DẪN HỌC SINH ĐỌC HIỂU TÁC PHẨM VĂN HỌC NƯỚC NGOÀI THEO HƯỚNG VẬN DỤNG LÝ THUYẾT TIẾP NHẬN

TRẦN THỊ DIỆU THÚY

Trường THPT Lương Thế Vinh, Quảng Bình

Tóm tắt: Sự ra đời của lý thuyết tiếp nhận đã làm thay đổi ít nhiều các nội dung lý thuyết vốn được định hình trong chuyên ngành lý luận văn học. Riêng đối với chuyên ngành lý luận dạy học Ngữ văn, Lý thuyết tiếp nhận là một cơ sở khoa học quan trọng cho vấn đề đổi mới phương pháp dạy học, trong đó trả lại cho học sinh vị trí của một bạn đọc đầy đủ tiềm năng, sự sáng tạo cá tính. Đọc hiểu các tác phẩm văn học nước ngoài luôn bị chi phối bởi sắc màu văn hóa, những giá trị tư tưởng mà nhà văn chịu ảnh hưởng. Vì vậy, tính tích cực của bạn đọc càng trở nên cần thiết, bởi nó sẽ giúp học sinh chủ động trong các hoạt động phân tích, cắt nghĩa... để lý giải các ẩn số văn học được mã hóa, kết hợp với sự chiêm nghiệm cá nhân để tiếp nhận và hình thành quan điểm phù hợp với chân lý nghệ thuật.

Từ khóa: lý thuyết tiếp nhận; đọc hiểu tác phẩm văn học nước ngoài; phương pháp dạy học Ngữ Văn; sự sáng tạo của bạn đọc; cơ sở khoa học của dạy học văn.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Việc dạy học tác phẩm văn học (TPVH) ở trường Trung học phổ thông (THPT) đến nay vẫn chưa chú trọng đến hoạt động tiếp nhận của học sinh như là một yêu cầu then chốt của việc chuyển đổi vị trí trung tâm từ văn bản và giáo viên sang học sinh. Theo tinh thần đó, học sinh có thể tiếp xúc và giải mã văn bản qua tín hiệu ngôn từ nghệ thuật, tìm hiểu và phát hiện từ văn bản các giá trị nội dung, tư tưởng nghệ thuật theo cách riêng của mình dưới sự hướng dẫn của người thầy. Đây là một hình thức tổ chức dạy học có thể giúp học sinh phát huy vai trò chủ thể trong tiếp nhận TPVH là cơ sở để phát triển năng lực cảm thụ văn chương của các em. “Đây cũng là vấn đề hết sức cần thiết và không thể thiếu đối với công việc đọc hiểu tác phẩm để trong quá trình lên lớp có thể hướng học sinh vào đúng trường khả năng tác động của tác phẩm” [1, tr. 49].

Việc tổ chức học sinh cảm thụ văn học theo yêu cầu của lý thuyết tiếp nhận với các hoạt động đi từ thấp đến cao, phối hợp giữa cảm xúc và lý tính trên cơ sở vận dụng những kiến thức khoa học về chuyên ngành sẽ giúp học sinh chuyển hoá các tiềm năng của văn bản sang sự tiếp nhận thực tế của bạn đọc học sinh.

2. VẬN DỤNG LÝ THUYẾT TIẾP NHẬN TRONG GIỜ DẠY HỌC ĐỌC HIỂU TRÊN LỚP

2.1. Hoạt động tạo tâm thế tiếp nhận cho học sinh

Tâm thế tiếp nhận có thể hiểu đơn giản là tâm trạng, cảm xúc thái độ của học sinh trước, trong và sau khi học tác phẩm. Tâm thế tiếp nhận có ảnh hưởng lớn đến toàn bộ quá trình học sinh tiếp nhận bởi nó như mạch ngầm cảm xúc chi phối tư duy của học sinh. Tạo tâm thế tiếp nhận, thực chất là một hoạt động giáo viên dẫn dắt và tác động đến tình cảm của học sinh để hình thành không khí riêng phù hợp với tác phẩm, đây cũng là cách đưa học sinh đến gần hơn với tác phẩm.

Thâm nhập vào tác phẩm bằng con đường cảm xúc có thể xem là bước khơi gợi hứng thú, tạo sự hấp dẫn cho học sinh, đó là thao tác mở đầu khi tiếp nhận một bài học mới. Lâu nay, bước nhập cảm thường được thực hiện bằng lời giới thiệu bài mới, nhưng thực tế với cách dẫn nhập như thế, thời gian để học sinh có thể cảm nhận về tác phẩm là rất ngắn nên hạn chế phần nào

hứng thú tìm hiểu của học sinh. Hơn nữa, các TPVH nước ngoài còn khá xa lạ với các em, thế nên việc giáo viên tổ chức định hướng cho học sinh thực hiện tìm hiểu ở nhà với các yêu cầu cụ thể sẽ góp phần không nhỏ đưa lại hiệu quả tiếp nhận.

Đọc là yêu cầu đầu tiên để học sinh khám phá tác phẩm. Đối với dạy học văn học nước ngoài, khi tiếp xúc với một nền văn hoá mới, một tác giả mới, một phong cách mới thì cuộc giao tiếp sơ khởi nhất chính là đọc văn bản. Quá trình này diễn ra một cách âm thầm nhưng lại thể hiện sự vận động bên trong của người đọc. Qua đó, học sinh sẽ dần dần giải mã hệ thống ngôn từ tác phẩm để xác lập cách hiểu riêng của mình. Đối với dạy học các TPVH nước ngoài, học sinh được học qua bản dịch (nguyên bản của tác phẩm có thể là tiếng Trung, Anh, Pháp, Nga,... có nguồn gốc ngôn ngữ và lối diễn đạt khác), nên việc tiếp cận đúng tinh thần của tác phẩm bị chi phối, lệ thuộc vào nhiều yếu tố khác nhau. Vì vậy, vai trò của liên tưởng và tưởng tượng trong trường hợp này càng phát huy cao độ. Tuy nhiên đó vẫn là con đường tối ưu nhất để đi vào tác phẩm.

2.2. Tìm hiểu về tác giả

“Phong cách tác giả nằm trong phong cách nghệ thuật và là phạm trù mỹ học sáng tạo và tiếp nhận văn chương” [2, tr. 6]. Tiếp nhận văn học của học sinh với tư cách là bạn đọc sáng tạo đều bắt nguồn từ tác phẩm in đậm dấu ấn nghệ thuật riêng của mỗi nhà văn để nâng cao năng lực văn hoá thẩm mỹ của chính mình. Vì vậy, tìm hiểu được phong cách tác giả là học sinh đã có thành công bước đầu trong việc nắm bắt những đặc điểm cơ bản nhất của tác phẩm. Hoạt động tìm hiểu về tác giả đòi hỏi học sinh phải làm được hai điều: thứ nhất là làm nổi bật được phong cách tác giả và mối liên hệ giữa phong cách tác giả và tác phẩm đang được học; thứ hai phải làm nổi bật được quá trình lịch sử của sự tiếp nhận các sáng tác của tác giả qua thời gian.

Giáo viên có thể hướng dẫn học sinh tìm hiểu phong cách tác giả qua lịch sử sáng tác và hệ thống tác phẩm để học sinh tự rút ra. Đối với dạy học TPVH nước ngoài thao tác này cần được thực hiện một cách nhanh, gọn, và rõ ràng. Chẳng hạn, khi hướng dẫn đọc hiểu đoạn trích “Tình yêu và thù hận” phải làm nổi rõ phong cách của Shakespeare trong các vở bi kịch, đó là một cây bút sắc sảo về thủ pháp nghệ thuật xây dựng mâu thuẫn và xung đột nhưng đồng thời cũng là một triết gia luôn biết cách khái quát một cách sâu sắc về những gì đã và đang diễn ra trong đời sống hiện thực. Cũng từ đó, ông nói tiếng nói của yêu thương, không phân biệt giai cấp, tầng lớp, khao khát cho toàn thể loài người được sống trong hạnh phúc ngay cả khi họ đã phải lìa khỏi cõi thế này. Thông điệp này hoàn toàn trùng khớp với ý nghĩa đoạn trích mà các em đang tìm hiểu, nhưng khi mở rộng so sánh các em cũng có thể thấy thông điệp đó ở những vở bi kịch khác của ông.

2.3. Tìm hiểu tác phẩm

- Bước thứ nhất, tiến hành khám phá tìm hiểu hoàn cảnh ra đời của tác phẩm và mối liên hệ giữa hoàn cảnh ra đời với tư tưởng, nội dung tác phẩm. Thao tác này tương đối quan trọng vì những mối liên hệ trên thường chi phối trực tiếp đến nội dung tư tưởng tác phẩm. Chẳng hạn, dạy bài “Thu hứng” của Đỗ Phủ phải bám vào hoàn cảnh sáng tác của bài thơ (nhà thơ chạy loạn bốn ba về Quý Châu mà lòng khôn nguôi nhớ về quê nhà) thì mới thấy hết được khao khát được sống hoà bình trên mảnh đất quê hương, một tình người lớn lao làm ấm áp cả không gian tiêu điều lạnh lẽo của vùng núi non hiểm trở Ba Thục.

- Bước thứ hai, giáo viên phải chú ý làm rõ các xu hướng tiếp nhận tác phẩm trong lịch sử. Bất cứ một tác phẩm nào muốn tồn tại cũng phải trải qua quá trình sàng lọc khắc nghiệt của thời gian. Trong quá trình ấy, tác phẩm được thực sự sống trong sự tiếp nhận của số đông người đọc để bộc lộ hết tất cả các góc cạnh các tầng lớp ý nghĩa tự thân của nó. Các TPVH

nước ngoài trong chương trình đều có một lịch sử tiếp nhận hết sức phong phú nhưng do khoảng cách về không gian văn hóa nên học sinh càng ít có cơ hội để hiểu sâu về vấn đề này. Vì vậy, giáo viên nên cung cấp thêm các thông tin để học sinh có cơ hội được biết và đưa ra các nhận xét xác đáng. Ví dụ: Tác phẩm “Người trong bao” trong những năm 90 của thế kỉ XIX, chưa được đón nhận một cách nồng nhiệt thậm chí còn bị cho là cực đoan. Song khi một xã hội mới được thay thế với một tầng lớp công chúng mới nó đã được ngợi ca như một kiệt tác. Chân dung Bêlicốp, hình tượng “người trong bao” và hình tượng “cái bao” đã được cuộc sống và các thế hệ bạn đọc làm giàu thêm các tầng ý nghĩa qua thời gian. Thông điệp tác phẩm mang lại đã vượt qua biên giới của các quốc gia, châu lục, qua các thời đại, các chế độ xã hội khác nhau để sống trong lòng mỗi độc giả. Bạn đọc ở mọi nơi trên trái đất có nhiều con đường để tiếp nhận tác phẩm nhưng đều lấy giá trị nhân văn làm mục đích hướng tới cho sự khám phá.

- Bước thứ ba, học sinh đánh giá tổng thể về vị trí và giá trị của tác phẩm dựa trên hướng dẫn của giáo viên để hình thành những ấn tượng ban đầu về tác phẩm làm căn cứ cho hoạt động cảm thụ được tốt hơn.

2.4. Hoạt động cảm thụ

2.4.1. Hoạt động tái hiện hình tượng

Đây là quá trình đi từ vỏ ngôn ngữ của tác phẩm đến với thế giới nghệ thuật do tác giả dựng lên. Qua giảng dạy, cho thấy những thao tác tái hiện hình tượng của học sinh thường sa vào các lỗi như: đồng nhất hiện thực trong tác phẩm với hiện thực bên ngoài, quá chú quan trọng cảm nhận về hình tượng cảm nhận có tính lẻ tẻ, thiếu khái quát, hoặc xa rời nội dung tư tưởng mà tác giả muốn gửi gắm. Chẳng hạn, khi tiếp nhận đoạn trích “Người trong bao” (Tác phẩm cùng tên của Sê-khốp), ta thấy hình tượng nổi bật trong toàn bộ tác phẩm cũng như toàn bộ đoạn trích chính là hình tượng Bêlicốp, người trong bao. Trong quá trình tiếp nhận của học sinh thường có các mức độ hiểu biết về hình tượng Bêlicốp rất khác nhau: có em xem Bêlicốp là hình tượng người sống và làm việc theo khuôn khổ, cứng nhắc, đáng phê phán, có em xem Bêlicốp là kiểu người tiêu biểu đại diện cho một giai đoạn lịch sử và chỉ phù hợp trong một giai đoạn lịch sử nhất định, có em xem hình tượng Bêlicốp là hình tượng tiêu biểu, đại diện cho một kiểu người không dám sống, không dám vượt qua các nguyên tắc của bản thân, sống đốn hèn...

Mỗi tác phẩm, mỗi hình tượng cần có một phương pháp tiếp cận, phân tích phù hợp. Giáo viên cần cung cấp, bổ sung các tiền đề lý luận khoa học, tiến bộ để định hướng cho học sinh. Ngoài ra trong quá trình này phải chú ý dành một khoảng rộng nhất định cho trí tưởng tượng “đồng sáng tạo”, cho những biểu hiện cá tính mang màu sắc chủ quan thích hợp.

2.4.2. Hoạt động tưởng tượng tái hiện, tưởng tượng sáng tạo

Để cụ thể hoá tác phẩm, học sinh phải biến lớp vỏ ngôn từ tác phẩm thành các biểu tượng hữu hình, sinh động, hấp dẫn. Điều này chỉ có thể có được thực hiện bằng thao tác tưởng tượng và “đồng sáng tạo” thông qua việc chuyển hoá hệ thống tín hiệu thứ hai (ngôn ngữ) thành hình tượng, tín hiệu thứ nhất (biểu tượng). Có nhiều cách thức để phát huy trí tưởng tượng, tái hiện và sáng tạo của học sinh như:

- Thứ nhất: Đọc trầm để học sinh tái hiện hoặc thâm nhập bằng văn bản rồi nâng lên thành đọc diễn cảm, hoặc đọc sáng tạo.

- Thứ hai: Kích thích trí tưởng tượng và óc sáng tạo bằng cách đóng vai nhân vật, dẫn chuyện hay tự nêu ra các câu hỏi...

- Thứ ba: Phát hiện các đặc điểm nghệ thuật nổi bật (các biện pháp tu từ, cách dùng từ, đặt câu, cách tổ chức đối thoại, hồi đáp...).

- Thứ tư: Ứng dụng công nghệ thông tin để truyền tải các hình ảnh, biểu tượng minh họa.

Các biện pháp trên đều tập trung vào việc giúp học sinh thâm nhập vào tác phẩm một cách sâu sắc và có tính toàn diện hơn, nhưng vẫn tôn trọng các suy nghĩ, cảm nhận riêng của học sinh để tạo nên sự phong phú, đa chiều trong tiếp nhận. Ví dụ: khi dạy đoạn trích “Uylitxơ trở về”, giáo viên phải tạo điều kiện để học sinh phát huy trí tưởng tượng của mình, thiếu tưởng tượng học sinh sẽ khó tiếp nhận được tác phẩm. Một mặt đây là tác phẩm sử thi có nét tương đồng về bút pháp nghệ thuật và cảm hứng nghệ thuật song do khoảng cách về thời đại và các yếu tố văn hoá, quốc gia,... nên học sinh không thể tiếp nhận giống với sử thi Đăm San của Việt Nam hay Ramayana của Ấn Độ. Trong quá trình học, học sinh phải biết phát huy trí tưởng tượng của mình để tái hiện không khí của xã hội Hy Lạp thời cổ đại, cảnh tượng núi non hùng vĩ hay khí chất của người anh hùng trong các cuộc chiến. Thậm chí qua lớp ngôn từ học sinh phải hình dung ra được sắc thái biểu cảm của nhân vật trong từng ngữ cảnh của câu chuyện.

2.4.3. Hoạt động liên tưởng

Nếu như năng lực tri giác ngôn ngữ và tưởng tượng mới chỉ dựng lên được hình ảnh về cuộc sống thì năng lực liên tưởng sẽ đưa thế giới nghệ thuật đó đi vào thế giới tâm linh của người đọc. “Khả năng liên tưởng là khả năng làm giàu có thêm cho văn bản đã có sẵn. Liên tưởng càng phong phú càng thâm nhập sâu hơn vào văn bản. Khi đó khoảng cách giữa kinh nghiệm của tác giả và của độc giả lại càng được thu hẹp” [3; tr.69]. Liên tưởng trong tiếp nhận văn học thường hướng đến mục đích tương đồng hay tiếp cận của người đọc và nhà văn. Ở đối tượng học sinh cũng thế, tuy nhiên, những liên tưởng thú vị, mới mẻ, sáng tạo ngoài văn bản cũng cần được khuyến khích hay uốn nắn kịp thời.

Tuy nhiên, một nguyên tắc phải tuân thủ khi hướng dẫn cho học sinh liên tưởng đó chính là khả năng định hướng liên tưởng trong quá trình tiếp nhận tác phẩm. Không tuân thủ nguyên tắc này dễ dẫn đến tùy tiện chủ quan thậm chí đi ngược hoàn toàn dụng ý tác giả.

2.4.4. Hoạt động cắt nghĩa, phân tích, đánh giá

Hoạt động này được diễn ra bằng hệ thống câu hỏi (phân tích, khái quát, đối chiếu, so sánh, nêu vấn đề, tổng hợp vấn đề) và hình thức đàm thoại mở đầu nhằm kích thích phản ứng của học sinh. Hoạt động này cần được tiến hành thành một chuỗi. Đặc biệt thu hút sự chú ý của học sinh vào các chi tiết giàu sức sáng tạo và giàu giá trị biểu hiện, khơi gợi sự đồng sáng tạo của học sinh. Ví dụ: Khi hướng dẫn học sinh tìm hiểu cảnh xin thuốc trong tác phẩm “Thuốc” của Lỗ Tấn phải bám vào từ ngữ, hình ảnh, lời nói của nhân vật để cắt nghĩa. Qua việc phân tích các chi tiết và cắt nghĩa học sinh có thể tự do đưa ra những lý giải riêng của mình trước một chi tiết hay tình huống truyện. Dĩ nhiên những lý giải này hoàn toàn mang sắc thái cá nhân chủ quan và gắn với kinh nghiệm riêng của các em song nó lại khơi gợi được những trải nghiệm riêng tư và phản ứng nhanh nhạy trước những ý đồ mới mẻ. Giáo viên cần hướng dẫn học sinh lựa chọn được phương án tối ưu trong quá trình cắt nghĩa và khái quát các vấn đề được đặt ra trong tác phẩm.

2.4.5. Hoạt động khái quát hoá nội dung tư tưởng tác phẩm

“Tiếp nhận của học sinh trong một giờ đọc hiểu không chỉ dừng lại ở việc tri giác ngôn ngữ, xác lập biểu tượng,... mà phải khái quát hoá được những vấn đề cốt lõi có ý nghĩa chi phối đến toàn bộ tác phẩm” [1, tr. 70], giáo viên phải hướng dẫn học sinh phân tích ý nghĩa khái quát của các yếu tố các quan hệ của chính thể tác phẩm trên những cấp độ khác nhau để phát

hiện tư tưởng chủ đề tác phẩm. Điều đặc biệt chú ý ở đây là cần phải cho học sinh khái quát trên cả hai bình diện nội dung và nghệ thuật. Để làm được điều này giáo viên cần cho học sinh tìm hiểu các yếu tố nghệ thuật mấu chốt tập trung thể hiện chủ đề tư tưởng tác phẩm định hướng quy nạp các yếu tố này vào chính thể tác phẩm. Mặt khác, động viên các em nêu ra những cảm nhận và lý giải riêng của mình về tác phẩm, sau đó cho các em lựa chọn cách hiểu đúng đắn nhất.

3. KẾT LUẬN

Vận dụng lý thuyết tiếp nhận vào dạy học đọc hiểu TPVH nước ngoài trong trường THPT là một hướng đi đúng đắn và khả dụng. Xuất phát từ cơ sở lý luận và thực tiễn đã trình bày ở trên cùng với việc phân tích những cách làm cụ thể nhằm hướng dẫn học sinh tiếp nhận các TPVH nước ngoài một cách hiệu quả. Việc đề xuất các hoạt động cho học sinh dựa trên yêu cầu vận dụng LTTN vào quá trình đọc hiểu được thực hiện cụ thể trong từng hoạt động của quá trình dạy học: Từ việc chuẩn bị bài ở nhà của học sinh, kiểm tra bài cũ giới thiệu vào bài, các hoạt động đọc hiểu cụ thể khác đến bước củng cố và làm bài tập về nhà. Sau mỗi tiết học được tổ chức theo hướng trên học sinh được lĩnh hội một cách sâu sắc hơn về tác phẩm và phát triển năng lực tự học của bản thân. Trong từng bài học giáo viên có thể vận dụng linh hoạt sáng tạo các phương pháp mới phù hợp với mục đích và nội dung của đối tượng dạy học. Điều này giúp hình thành thế giới quan cho học sinh, bồi dưỡng tâm hồn, thể hiện năng lực tự khám phá có ý thức về các tác phẩm văn học.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Mai Xuân Miên (2005). *Đối thoại và định hướng tiếp nhận trong dạy học tác phẩm văn chương*, Bài giảng cho học viên cao học.
- [2] Đỗ Tiến Sỹ (2012). *Phong cách nhà văn và đọc hiểu tác phẩm văn học*, NXB Văn học.
- [3] Phùng Văn Tửu (2002). *Cảm thụ và giảng dạy văn học nước ngoài*, NXB Giáo dục.

Title: GUIDELINES FOR STUDENTS HOW TO COMPREHENSIVELY READ FOREIGN LITERATURE WORKS BY USING THE THEORY OF RECEPTION

Abstract: The advent of the theory of reception literature has changed the theoretical content which is shaped in theoretical literature. Particularly, specializing in the method of teaching linguistic and literature, the theory of reception literature is a critical scientific basis; thereby, it makes students to be creative and proactive. Reading comprehension of foreign literature has always been dominated by culture and the opinion of the author. Therefore, the application of the theory of reception literature in teaching foreign literature is essential.

Keywords: the theory of reception literature; reading comprehension of the foreign literature works; method of teaching linguistic and literature; readers' creativity; the basic of teaching literature.

TRẦN THỊ DIỆU THÚY

Đơn vị công tác: Trường THPT Lương Thế Vinh, Ba Đồn, Quảng Bình

Học viên Cao học, chuyên ngành Lý luận và Phương pháp dạy học môn Văn & Tiếng Việt, khóa 21 (2012-2014), Trường Đại học Sư phạm – Đại học Huế

Điện thoại: 0918 572 855, Email: dieuthuytv@gmail.com